

TEVIN

Qanûna Bihêzkirina Piştevaniya Neteweyî û Yekxistina Civakî li Tirkîyeyê

Aştiya Siyasî yan Rêveberiya Ewlehiyê ya Piştî Çekberdanê?

Kaxeza Siyasetan (Policy Paper)

Pêncşem, 27ê Tebaxa 2026an

Naverok

- Kurtêya Rêveberiyê
 - Çarçoveya Kaxezê û Rêbaza Wê
 - Paşxaneya Dîrokî ya Kurt
 - Em Ji Pêvajoya 2013–2015an Çi Fêr Dibin?
-
1. Qanûn Çi Rêk Diêxe?
 2. Kelaşa Gotarê û Nenasîna Berpirsiyariyê
 3. Civaka Kurd û Qeyrana Rewabûnê
 4. Motîvasyona Herêmî: Xurtkirina Navxweya Tirkîyeyê
 5. Faktora Aborî û Rawestandîna Xurandînê
 6. Erdogan, Opozîsyon û Pêşeroja Rola Tirkîyeyê
 7. Siyaseta Derve ya Tirkîyeyê di Navbera Berfirehbûn, Zextkirin û Veguherîna Pozîsyonê de
 8. Têkçûna Hevsengiya Hêzê û Paradoksa Demkî
 9. Sûriye û Tengbûna Projeya Rêveberiya Xweser
 10. Bîra Dîrokî û Qeyrana Baweriyê
 11. Mercên Naskirina Rasteqîn
 12. Aborî û Dadmendiya Xwecihî
 13. Ezmûnên Piştî Çekberdanê
 14. Helwest û Berjewendiyên Aliyan
 15. Senaryoyên Pêkan
 - Encam û Pêşniyar
 - Çavkaniyên Bijartî

Kurteya Rêveberiyê

Di 18ê Tebaxa 2026an de, piştî îmzekirina Serokomar Recep Tayyip Erdogan, qanûna «Bihêzkirina Piştevaniya Neteweyî û Yekxistina Civakî» di Rojnameya Fermî ya Tirkîyeyê de hat weşandin. Ev qanûn gaveke girîng e di nav proseya ku bi banga Abdullah Ocalan di 27ê Sibata 2025an de ji bo hilweşandina Partiya Karkerên Kurdistanê (PKK) û devberdana ji xebata çekdarî dest pê kiribû, û piştê bi daxuyaniya partiyê di 12ê Gulana 2025an de li ser hilweşandina struktura xwe ya rêxistinî û bidawîkirina tekoşîna çekdarî berdewam kiribû. Tevî vê yekê, qanûn heta niha lihevkerineke siyasî ya temamker ji bo Doza Kurdî pêşkêş nake.

Qanûn taloqkirina lêpîrsîn, darizandin û cîbicîkirina hin cezayên têkildarî endamî yan piştevaniya partiyê rêk dixê, lê belê destpêkirina van mekanîzmayan bi mercê wê yekê ve girêdide ku sazîyên ewlehiyê bidawîbûna çalakiya partiyê û radestkirina çekên wê piştrast bikin û piştê biryara Civata Ewlekariya Neteweyî derkeve. Ev yek jî kontrola kêliya bicihanînê û lêkolînkirina rewşên takekesî dide destê dewletê.

Kaxez digihîje wê encamê ku çekberdan dibe ku tundiyê kêmkirî bike û qadekê ji bo jiyana medenî veke, lê bixweber nabe aşî. Nebûna naskirina siyasî, destnedana qanûnên têkoşîna li dijî terorê, berdewamiya nezelaliya li ser rewşa Ocalan, û paşveçûna qada leşkerî û îdarî ya kurdan li Sûriyeyê, tevahiya wan faktoran in ku vê proseyê di qonaxa wê ya niha de nêzîktirî rêveberiyê ewlehiyê ya birêxistinî dikin ne ku lihevkerineke siyasî û dadmendiya veguhêzbar.

Encamên Sereke:

- Qanûn a bimerce û demkî ye, ne efûyeke giştî ya giştîgir e.
- Destkefta Tirkîyeyê zelal û yekser e: bidawîanîna gefa çekdarî; lê berdêla siyasî ji bo kurdan hîn nediya.
- Têkçûna hevsengiya hêza leşkerî û herêmî her du alî neçar kirin ku rêbaza çareseriyê qebûl bikin.
- Motîvasyonê Tirkîyeyê ewlehiya herêmî, kêmkirina xurandina aborî, û hesabên navxweyî yên pêşeroja Erdogan û opozîsyonê li hev tîne.
- Veguherandina çekberdanê bo aşîyê pêdivî bi naskirina destûrî, mafên civakî, çandî û siyasî, nenavendîbûneke pêkan, û bernameyeke aborî ji bo herêmên kurdî heye.

Çarçoveya Kaxezê û Rêbaza Wê

Ev kaxez xwe dispêre sê astên agahîyan ên bi hev ve girêdayî: rastîyên qanûnî yên di Rojnameya Fermî de hatine weşandin, nûçeyên medyayî yên pêbawer, û agahîyên ku me bi rêya pêwendîya rasterast ji çavkaniyên xwe yên taybet bi kesayetî û rêberên pêwendîdar re di astên cuda de bi dest xistine. Van çavkaniyan alîkarî kir ku hin aliyên ku di daxuyaniyên fermî de dernakevin zelal bibin, bi taybetî pêwendiyên têkildarî PKK, Hêzên Sûriya Demokratîk (HSD) û Abdullah Ocalan. Kaxez li ser van daneyan xwendineke siyasî ya rewşa Tirkîye û herêmê ava dike, ligel parastina weşartîbûna çavkaniyan û cudakirina di navbera agahîyên weşandî û yên rasterast de.

Paşxaneya Dîrokî ya Kurt

Rehên Doza Kurdî li Tirkîyeyê vedigerin damezrandina komarê li ser bingeheke neteweperest a navendî ku bi demeke dirêj nasnameya kurdî wek pîrsgirêkeke ewlehiyê yan gefek li ser yekitiya dewletê didît. Ev siyasî bi qedexeyên li ser ziman û rêxistinbûna siyasî re meşîya, piştê serhildan, şoreş û zextên leşkerî yên berfireh afirand. PKK di dawîya salên heftêyî yên sedsala bîstan de hat damezrandin û di sala 1984an de dest bi têkoşîna çekdarî kir, bi vî awayî pevçûn bû yek ji dirêjtirîn şerên çekdarî li herêmê.

Tirkîyeyê qonaxên navbirî yên vebûn û diyalogê jîyan, ku ya herî berbiçav pêvajoya 2013–2015an bû. Wê pêvajoyê derfet da pêwendiyên rasterast û sozên reforman, lê di navbera tundî, aloziyên herêmî û polarîzasyonê navxweyî de hilweşiya. Vê hilweşînê şopeke kûr di baweriya kurdan de hişt û hişt ku her

însiyatîfeke nû bi pirseke pratîkî re rûbirû bimîne: Çi garantî hene ku rê li ber vegera bilez ji muzakereyê ber bi zextê bigirin?

Ji ber vê yekê, qanûna niha nikare ji bîra siyasî ya berê qut were xwendin. Dibe ku qanûn ji daxuyaniyeke ewlehiyê ya tenê pêşketîtir be, lê heta ku nebe çarçoveyeke mayînde ku çekberdanê bi reformên siyasî û mafên zelal ve girêbide, dê sînordar bimîne.

Em Ji Pêvajoya 2013–2015an Çi Fêr Dibin?

Pêvajoya aştiyê ya berê dersek bingeîn dide me: Pêwendiyên siyasî bi tenê têrê nakin gava ku pabendbûn ne dualî û ne parastî bi rêya qanûnê bin. Pêvajoya berê derî ji diyalogê re vekir, lê li hember guherînên ewlehî, hîlbijartin û geşedanên li Sûriyeyê lawaz ma. Dema ku hilweşiya, her du alî vejeriyan ser mentîqa hêzê, û bajarên kurdî ber bi rûbirûbûnê giran ve hatin kaşkirin ku xisarên mezin çêkirin û qada sîvîl girtin.

Dersa duyem ew e ku nezelalî dibe ku di destpêkê de alîkariya rêberan bike ku muzakereyan bidin destpêkirin, lê di maweya dirêj de zirarê dide rewabûna pêvajoyê. Heger civaka kurd nezane dê çi bi dest bixe, û civaka tirk nezane dewlet dê bi çi ve pabend be, her aliyek dikare pêvajoyê wek tawîzek ji aliyê din şîrove bike. Ji ber vê yekê qanûna niha pêdivî bi rojnivîseke aşkere û nîşaneyên bicihanînê heye ku parlamentoyê, dadwerî û raya giştî karibin çavdêriyê lê bikin.

Dersa sêyem ew e ku proseya navxweyî ji herêmê qut nabe. Şerê Sûriyeyê, berfirehbûna bandora hêzên kurdî li seranserê sînoran, û midaxeleyên leşkerî yên Tirkiyeyê bandor li ser hesabên Enqere û partiyê bi hev re kirin. Ji ber vê yekê, her lihevkirineke nû pêdivî bi kanalên pêwendiyê bi Bexda, Hewlêr, Şam, Tehran û Washingtonê re heye, da ku bêkordînasîyona herêmî rê li ber têkçûna fêhmkirina navxweyî negire.

1. Qanûn Çi Rêk Diêxe?

Muameleya qanûnî ya bimerce e, ne efûyeke giştî ye

Qanûn di wateya kevneşopî de efûyeke giştî nade, lê belê sistemeke demkî datîne ji bo rawestandina lêpîrsîn, darizandin û bicihanîna hin cezayên têkildarî endamti, piştgirî, propagandayê an finansêkirinê. Dikare rêkar bo demên diyarkirî werin rawestandî, û piştê werin betalkirin heger kes pabendî mercan be û di heyama diyarkirî de tawaneke nû neke. Rapor nîşan didin ku bi hezaran kes dikarin sûdê ji vê mekanîzmeyê wergirin, bi taybetî yên ku rasterast beşdarî kiryarên tundiyê nebûne.

Lê çalakbûna hukman ne otomatîk e. Divê pêşî saziyên ewlehiyê yên tirk bidawîbûna hebûna aktuel a partiyê û radestkirina çekan piştrast bikin, piştê biryara Civata Ewlekariya Neteweyî derkeve û di Rojnameya Fermî de were weşandin. Piştî vê gavê, dema pêşkêşkirina daxwazan dest pê dike. Bi vî awayî dewlet rola sereke di kontrolkirin, diyarkirina dema bicihanînê, û nixandina rewşên takekesî de diparêze.

Kî li derveyî qanûnê dimîne?

Qanûn kesên bi kuştina qestî hatine mehkûmkirin, ligel kategoriyeke mehkûmên hetahetayî (muebbet) ji nav xwe derdixe, ku di nav wan de rêberê PKKê Abdullah Ocalan û hejmarek ji fermanîdarên payebilind hene. Zagonasazî rewşa qanûnî ya Ocalan naguherîne û bixweber rê li ber berdana wî venake, tevî rola wî ya navendî di banga çareseriyê û bidawîkirina xebata çekdarî de. Her wiha qanûn rasterast behsa mafên siyasî û çandî, guhertina qanûnên têkoşîna li dijî terorê, yan berfirehkirina qada xebata siyasî ya aştiyane ya kurdan nake.

Taloqkirina van dosyayan dibe sedema nediariyê. Heger piştî mekanîzmaya çekberdanê gavên siyasî yên pîvandî neyên avêtin, dibe ku qonaxa yekem bibe qonaxa dawî ya pêvajoyê.

2. Kelaşa Gotarê û Nenasîna Berpirsiyariyê

Cewhera kêşeyê ew e ku dewleta Tirkîyeyê heta niha qebûl nekiriye ku polîtîkayên wê yên neteweperest, cudakar û nijadperest ên li hemberî kurdan faktora sereke bûn di afirandina jîngeha ku pevçûn tê de çêbû û rê li ber derketina PKKê vekir. Ne rast e ku dewlet bi hemû sazî, desthilat û biryara xwe, di heman asta rêxistineke ku di encama zilm û înkare de derketiye holê de were danîn. Berpirsiyariya resen a derketina pevçûnê dikeve ser milê dewletê û siyaseta wê, di demekê de ku PKK berpirsiyariya wan polîtîkayên ku qeyran afirandine hilnagire. Ev yek berpirsiyariya partiyê ji bînpêkirin û êrîşên ku piştî pêk anîne ranake, lê wan bînpêkirinan nake sedema pevçûnê, û dewletê jî ji berpirsiyariya wê ya dîrokî û siyasî bêguneh dernaxe. Gotara fermî hîn jî hewl dide ku qewimînan wek qeyraneke terorê ya yekalî nîşan bide, ne pevçûnek ku berpirsiyariya dewlet, sazî û polîtîkayên wê yên cudakar jê re hebe.

Ji ber vê yekê, ev pêvajoyê bêtir dişibihe rêyê ewlehiyê ya ji bo jinûve-kontrolkirinê, ne aştîyê li ser bingeha lihevkerin û dadmendiya veguhêzbar. Zagonsazî rewşa endamên partiyê rêk dixê, lê naskirineke zelal a mexdûrên polîtîkayên dewletê, lêpirsîna bînpêkirinê bi dehsalan, an garantiyên sazûmanî yên ji bo dubarenebûnê di nav xwe de nagire.

Her wiha bi awayekî eşkere hebûna dozeke kurdî ya serbixwe ji hebûna PKKê nas nake. Ev xaleke navendî ye, ji ber ku Doza Kurdî beriya partiyê hebû û tenê bi hilweşandina wê bi dawî nabe. Li vir ferqeke bingeşê di gotara her du aliyan de derdikeve: Tevgera kurdî behsa nasname, ziman, maf û temsîliyeta siyasî dike, di heman demê de dewlet muameleyê bi rêxistineke ku wekî terorîst pênase kiriye û biryara hilweşandina xwe daye re dike, û ji bo veger û ragirtina wê mekanîzmayê qanûnî datîne.

Heger ev cudahî neyê çareserkerin, dibe ku partî bi dawî bibe lê doza ku bû sedema derketina wê berdewam bike. Dibe ku dewlet di derxistina çekan ji hev kêşeyê de bi ser bikeve bêtir ku derbasî lihevkerineke ku rehên pevçûnê çareser dike bibe.

3. Civaka Kurd û Qeyrana Rewabûnê

Helwesta kolana kurdî ya niha nikare tenê bi rêya îdeolojiya ku PKK li ser hatiye avakirin were fêmkirin. Partî di salên heftêyî yên sedsala borî de di çarçoveya çepgiriya şoreşger de derket holê û xwe wek tevgera rizgariya civakî ya xwedî projeyê çep nîşan da. Lê îro, pêşengiyên beşên berfireh ên kurdan guherîne, û beşek mezin a nîfşê nû ji gotara çepgir a kevneşopî dûr ketiye û berê xwe daye gotareke neteweyî ya kurdî ku li ser nasname, maf, rêveberiya xwecihî û nûnertiya siyasî disekine.

Ezmûna Rojava û ya Başûrê Kurdistanê asta hêviyan bilind kirine. Kurd êdî xwe wek civakeke bêpar ku li benda asta herî kêr a naskirinê ye nabînin, lê wek hêzeke siyasî, leşkerî û civakî dibînin ku dikare herêmen xwe birêve bibe û di afirandina paşeroja xwe de beşdar be. Ji ber vê yekê, daxwazê di naskirina çandî an destûra sînordar a bikaranîna ziman ve nayên sînordarkirin, lê rêveberiya herêmen kurdî bi rêya saziyên xwecihî yên hîlbijartî, misogerkirina ziman, perwerde û çandê, mafên siyasî, aborî û civakî, û dibe ku formek ji xweseriyê di nav dewletê de li xwe digire.

Ev veguherîn hikûmeta Tirkîyeyê û PKKê dixê ber ceribandineke hevpar. Hikûmet ditirse ku naskirina van daxwazan bibe sedema ji nû ve pênasekirina dewletê û pêwendiya wê bi kurdan re, di heman demê de partî bi xwe rûbirûyî ihtîmala windakirina beşek ji bingeha xwe ya gelêrî dibe heger gotara wê tenê di nav çepgiriya şoreşger û çalakiya çekdarî de bimîne, di demekê de ku kolana kurdî bêtir ber bi gotareke neteweyî ya pratîkî ve diçe ku giranî dide sazî, maf û rêveberiyê.

Bêaramiya di nav kolana kurdî ya Bakur de tenê bi zextên li ser Partiya Wekhevî û Demokrasiya Gelan (DEM Partî) ve sînordar nabe, lê bi performansê partiyê bixwe di salên dawî de jî girêdayî ye. Rexne ji ber helwestên wê yên li ser pêvajoya aştiyê, şaşiyên wê yên siyasî, û nekariya wê ya di rûbirûbûna dewletê an seferberkirina kolana kurdî de zêde bûne. Beşek ji kurdan dibînin ku partiyê tawîzên siyasî dan bêyî ku garantiyên beramber bi dest bixe, û bi ser neket ku temsîliyeta xwe ya parlamentoyê û şaredariyan veguherîne hêzeke gujarê ya ku bikaribe mafên kurdan biparêze.

Girtina serkirdeyên asta yekem û duyem û serokên şaredariyan ev qeyran girantir kir, ji ber ku rolên bingeîn derbasî serkirdeyên asta sêyem bûn, ku vê yekê biryara siyasî û rêxistinî lawaz kir. Ji ber vê yekê, beşek berfireh a kolana kurdî DEM Partiyê wek nûnerekî bihêz ji bo daxwazên xwe di qonaxa niha de nabîne, lê beşek ji berpirsiyariya kêmasiya siyasî ya ku bi pêvajoya aştiyê re meşiya dixê stûyê wê. Ev yek dide diyarkirin ka çima qebûlkirina hin rêberan ji bo pêvajoya niha nayê wateya hebûna qebûlkirineke berfireh a gelêrî.

Ji ber vê yekê, dibe ku PKK wek strukturek leşkerî û rêxistinî bi dawî bibe, lê ev nayê wê wateyê ku proje wek îdeolojiyê siyasî dê bi dawî bibe, û nayê wê wateyê jî ku kolana kurdî dê mercên hatine pêşkêşkirin bixweber qebûl bike. Civaka kurd a ku ji van tecrubeyan derketiye daxwaza zêdetir ji ji nû ve yekxistina kesan dike; daxwaza jinûvepênasekirina pêwendiya navbera dewleta Tirk û Kurdistan li ser bingeha naskirin, maf û hevkarîya siyasî dike.

4. Motîvasiyona Herêmî: Xurtkirina Navxweya Tirkîyeyê

Vebûna Enqereyê li ser PKKê nikare ji wan veguherînên ku piştî êrîşa 7ê Cotmeha 2023an dest pê kirin, û piştê şerê Xezeyê, şerê Îsraîlî û Amerîkî-Îranî, û guherînên kûr li Sûriye û Iraqê qut bibe. Van pêşveçûnan fikarên Tirkîyeyê li ser ji nû ve teşekirina herêmê û ihtîmalên berfirehbûna şer an bêistîqrariya li Îranê zêde kirin.

Ji nêrîna ewlehiya neteweyî ya Tirkîyeyê, Doza Kurdî ji ber belavbûna xwe ya li navbera Tirkîye, Sûriye, Iraq û Îranê, dikare bibe xaleke lawaz ku di pevçûnên herêmî de were bikaranîn. Her hêzeke derve ya ku bixwaze fişarê li dewletekê bike, li nakokî an parçebûnên navxweyî digere da ku wan bi kar bîne. Mayîna partiyê bê çareserî derî li ber destwerdan û tifaqên ku dibe ku Enqere di paşerojê de nikaribe kontrol bike vekirî dihele.

Li ser vê bingehe, ev pêvajoya niha dikare wek hewldanek ji bo bihêzkirina navxweya Tirkîyeyê, rakirina gefa çekdarî û kerta herêmî di heman demê de were xwendin. Ev nayê wê wateyê ku motîvasiyona ewlehiyê derfeta gihîştina aştiyê tune dike, lê tê wê wateyê ku însiyatîfa dewletê bêtir ji kêmkirina metirsiyên herêmî derketiye holê ne ji nixandineke berfireh a navxweyî ya polîtîkayên wê yên li hemberî kurdan.

5. Faktora Aborî û Rawestandina Xurandîne

Pêvajo tenê bi hesabên ewlehî û herêmî ve nayê girêdan, lê bi rewşa aborî ya Tirkîyeyê re jî têkildar e. Operasyonên leşkerî yên dirêj ên li Bakur, Başûr û Rojavayê Kurdistanê lêçûneke berdeham a darayî û ewlehiyê ferz kirine, di demekê de ku welat rûbirûyî enflasyon, fişarên li ser diravê, û kêmbûna şiyana ragirtina xurandineke vekirî dibe. Ji vê goşeyê, bidawîkirina şerê çekdarî dikare rê bide kêmkirina lêçûnên leşkerî, başkirina jîngeha veberhênan û bazirganiyê, û arastekirina çavkaniyan ber bi aboriya navxweyî ve.

Ev hesab her wiha bi pozîsyona Tirkîyeyê wek pira navbera Ewropa û Asyayê û korîdoreke enerjî û bazirganiyê ve girêdayî ne. Lêbelê, veguherandina Tirkîyeyê bo navendeke herêmî ya biîstîqrar pêdivî bi kêmkirina metirsiyan li seranserê herêmên sînorî, tevî Iraq û Sûriyeyê heye. Ji ber vê yekê, dibe ku Enqere di çareserkirina dosyaya kurdî de rêyeke kêmkirina lêçûnên ewlehiyê yên ku rê li ber armancên wê yên aborî digirin bibîne, ne tenê tawîzeke siyasî ji bo tevgera kurdî.

Lê ev destkeft bixweber pêk nayê. Ev yek bi wê ve girêdayî ye ka dewlet dê çavkaniyên ku bi rawestandina şer peyda dibin ji bo çareserkirina cudahiyan aborî bi kar bîne, yan dê tenê bi zivirandina wan bo amûrên nû yên ewlehî û herêmî razî bibe.

6. Erdogan, Opozîsyon û Pêşeroja Rola Tirkîyeyê

Proseya çekberdanê her wiha bi şerê li ser paşeroja pergala siyasî ya Tirkîyeyê re têkildar e. Ji dema ku Partiya Dad û Geşepêdanê (AKP) di sala 2002an de hat ser desthilatê, desthilatên berfireh di saziya serokomariyê de kom bûn, û hevrikiya siyasî hêdî hêdî veguherî şerekî li ser cewhera dewletê bixwe. Di salên dawî de, kesayetî û şaredariyên opozîsyonê yên hîlbijartî, bi taybetî Şaredarê Stenbolê Ekrem Îmamoglu, rûbirûyî rêkarên darazê û girtinê bûn. Her wiha dadgeheke Tirk di Gulana 2026an de encamên kongreya Partiya Gel a Komarî (CHP) betal kir, Ozgur Ozel duxist û Kemal Kiliçdaroglu vegevand serokatiya partiyê. Kiliçdaroglu wek kesayetekî lawaz di warê hîlbijartinê de tê dîtin, ji ber ku hemû hîlbijartinên li hember AKP û Erdogan winda kirine, û serokatiya wî ya berê bû sedema lawazbûna partiyê û şiyana wê ya hevrikiyê. Opozîsyonê ev biryara dadwerî wek destwerdaneke siyasî bi nav kir ku armanca wê lawazkirina mezintirîn hevrikê Tifaqa Desthilatdar e (ku ji AKP û Partiya Tevgera Neteweperest MHP pêk tê).

Di vê çarçoveyê de, proseya aştîyê dikare wek beşek ji hewldaneke berfirehtir ji bo ji nû ve rêxistina nexşeya hîlbijartinê were dîtin. CHP di hîlbijartinên şaredariyan de sûd ji dengên hîlbijêrên kurd wergirt û karîbû Stenbol û Enqereyê ji destê AKPê derxîne. Ji ber vê yekê, dibe ku hikûmet bixwaze piştgiriya kurdan bi dest bixe, û rê li ber avakirina tifaqeke siyasî an hîlbijartinê di navbera wan û CHPê de bigire, da ku şiyana opozîsyonê ya di avakirina bingeheke berfireh a hîlbijartinê de lawaz bike.

Heger ev pêvajoyê bi ser bikeve, dibe ku bibe sedema lihevkerinên navbera hikûmet û hêzên kurdî, û di heman demê de rê li ber pêkanîna eniyêke hîlbijartinê ya ku CHP û partiyên kurdî digihîne hev bigire. Bi vî awayî, çekberdan dibe beşek ji stratejiyêke siyasî ya berfireh ku armanca wê misogerkirina dengên kurdan, lawazkirina CHPê, û jinûveafirandina hevsengiya hîlbijartinê di berjewendiya Erdogan û hevalbendên wî de ye.

7. Siyaseta Derve ya Tirkîyeyê di Navbera Berfirehbûn, Zextkirin û Veguherîna Pozîsyonê de

Siyaseta derve ya Erdogan ne tenê siyaseteke ji bo parastina ewlehiya Tirkîyeyê bû, lê belê xisûsiyeta berfirehbûnê ya zelal wergirt, ku xwe dispêre armanca avakirina bandoreke berfireh a Tirkîyeyê li herêmên ku Enqere wan wek beşek ji qada xwe ya dîrokî û stratejîk dibîne. Hikûmeta Tirkîyeyê bi Sûriye, Iraq, Qefqasya û Lîbyayê re ne wek dewletên cîran, lê wek qadên vekirî yên destwerdanê re tevdigeriya. Di vê çarçoveyê de, gotara Erdogan bi ramana vegevandina modela «Nû-Osmanî» ve hat girêdan, bi vê hincetê ku parastina Tirkiye û berjewendiyên wê pêdivî bi berfirehkirina qada wê ya siyasî û leşkerî li derveyî sînorên wê heye.

Tirkiyeyê ev dîtin veguherand dagirkeriyeke rasterast a leşkerî li herêmen Bakurê Sûriyeyê, û avakirina baregehên leşkerî li nav xaka Iraqê, ligel destwerdana wê di şerê navbera Azerbaycan û Ermenistanê de. Li Lîbyayê tenê bi piştgiriya siyasî û leşkerî nema, lê şervan û çeteyên Sûrî ji komên girêdayî ya bi navê «Artêşa Neteweyî ya Sûriyeyê» şandin wir. Her wiha dosyaya penaberan ji bo zextkirina li ser Yekîtiya Ewropayê bi rêya gefa vekirin an girtina sînoran bi kar anî, û li gorî lihevkerinên Ewropî-Tirkî bi milyaran Euro ji bo finanskirina mêvandariya penaberan wergirt; ku tê de veqetandinên «Mekanîzmaya Penaberan li Tirkiyeyê» gihîşt nêzikî şeş milyar Euroyî (Komîsyona Ewropayê).

Di heman demê de, Enqereyê siyaseteke pragmatîk li ser bingeha listina di navbera dijberiyên navneteweyî de meşand: Ew endamê NATO û hevalbenda Rojava ye, lê di heman demê de têkiliyên kûr bi Rûsyayê re pêş xistin, û şerê li Ukraynayê û hevrikiya Rûsî-Rojava ji bo bihêzkirina pozîsyona xwe ya muzakereyê bi kar anî. Heger Erdogan û tifaqa desthilatdar li ser desthilatê bimînin, mimkun e ev rêbaz berdewam bike, bi bikaranîna bidawîkirina şerê kurdî ji bo mayîndekirina baregeh û bandorê li Sûriye û Iraqê. Lê heger opozîsyon were ser desthilatê, dibe ku destwerdana leşkerî kêmtir bike û têkiliyan li ser bingeha cîrantiya baş, aborî û dîplomasiyê ji nû ve saz bike, bêtir ku dest ji wê bandora ku Tirkiyeyê di du dehsalên borî de kom kiriye berde.

8. Têkçûna Hevsengiya Hêzê û Paradoksa Demkî

Biryara partiyê nikare ji guherîna mezin a di hevsengiya hêzê de were veqetandin. Ji ber guherînên jeopolîtîk û pêşveçûna çekên leşkerî yên wekî balafirên bêmîrov (dron) û pergalên çavdêriyê û îstîxbaratê, ligel operasyonên Tirkiyeyê yên ku piraniya çalakiyên wê ber bi derveyî xaka Tirkiyeyê ve birin, bi salan e ku partî êdî nikare operasyonên leşkerî yên bi bandor li navxweyî pêk bîne.

Guherîna li Sûriyeyê partî veqetand pêşîya bala herêmi, bi taybetî piştî bilindbûna Yekîneyên Parastina Gel (YPG) û rola wan di şerê li dijî Dewleta Îslamî (DAÎŞ) de di çarçoveya Hepeymanîya Navdewletî de. Her wiha hêzên kurdî hebûna xwe li Şengalê piştî tawanên DAÎŞê yên li dijî Êzidiyan bihêz kirin. Vê rolê girîngiyeke leşkerî û siyasî da hêzên kurdî li Sûriyeyê û deriyê hevalbendiyê bi Washington û Rojava re vekir.

Lê ev hevkeşe paşê guherî. Taybetmendiya leşkerî û îdarî ya projeya Rêveberiya Xweser paşve çû, û HSD rûbirûyî zexteke zêde bû ji bo entegrebûna di nav sazîyên dewleta Sûriyeyê de. Her wiha hebûna PKKê li Herêma Kurdistanê bû barekî li ser partiyê bixwe, li ser Hikûmeta Herêma û li ser dewleta Iraqê, ji ber ku hinceteke berdewam dide Tirkiyeyê ji bo destwerdana leşkerî û siyasî li Iraq û Sûriyeyê.

Bi vê wateyê, partî êdî nekariya di rewşa xwe ya berê de berdewam bike. Ew ne xwediyê bandoreke leşkerî ya têr e ku mercên danûstandinê ferz bike, di heman demê de hebûna wê ji bo rewakirina fişara li ser ezmûnên Rojava û Herêma Kurdistanê dihat bikaranîn. Ji ber vê yekê biryara hilweşandinê, ligel nîrxandina siyasî, kêmkirina vebijarkên leşkerî û herêmi yên li ber destê partiyê nîşan dide.

Ev nayê wê wateyê ku çekberdan şaş e; xebata çekdarî êdî nekariya çareseriyeke siyasî ya mayînde çêbike. Lê dema veguherînê mercên wê diyar dike: Enqere ji destpêkê ve destkefta herî zêde bi dest dixwe ku ew ji rakirina gefa çekdarî ye, di demê de ku destkeftên siyasî yên kurdan nediyar û negarantîkirî dimînin.

9. Sûriye û Tengbûna Projeya Rêveberiya Xweser

Hêzên Sûriya Demokratîk (HSD) piştî ku di pevçûnên destpêka sala 2026an de beşek mezin ji deverên bin kontrola xwe winda kirin, ketin pêvajoya yekbûna leşkerî û îdarî bi Şamê re. Rapor nîşan didin ku meylek

heye ji bo yekxistina pêkhatayên leşkerî û saziyên sivîl ên girêdayî Rêveberiya Xweser di nav saziyên dewleta Sûriyeyê de, digel ku hin hûrguliyên herêmî û mafên çandî di qada danûstandinê de dimînin.

Delîlên aşkere yên têr tune ne ku rê bidin van pêşveçûnan wek bendekî fermî di yek peymanê de di navbera Tîrkiye û PKKê de were binavkirin. Lê belê zehmet e ku wek rêyeke bi temamî serbixwe jî were dîtin, ji ber ku Enqere HSDê wek pêveka partiyê dibîne û entegrekirina wê di dewleta Sûriyeyê de kiribû xaleke neguhêrbar di hesabên xwe yên herêmî de.

Divê neyê gotin ku Abdullah Ocalan derbarê hemû hûrguliyên peymanê de fermaneke rasterast a eşkere daye, heta ku nivîseke weşandî nebe ku vê yekê îsbat bike. Lê belê, li gorî çavkaniyên agahdar ên ku me pêwendî bi wan re danî, di navbera serkirdeyên HSDê de—di serî de Mezlûm Ebdî û Îlham Ehmed—û Ocalan de pêwendî çêbû, û vê pêwendiyê alîkarî da hêsankirina lihevkerinên bi Şamê re.

Ev agahî diyar dikin ku Ocalan rolek lîst di arastekirina ber bi qebûlkirina peymanê de, di demekê de ku HSD di navbera herikînek ku tawîzên mezin red dikir û herikînek ku didît berdewamiya pevçûnê dê bibe sedema windakirina qada mayî ya siyasî û leşkerî de dabeş bibû. Her wiha DEM Partiyê bi serdanên xwe yên ji bo Rojava û veguhestina peyman di navbera aliyan de alîkariya hêsankirina pêwendiyên kir.

Daneyên din destnîşan dikin ku Herêma Kurdistanê Iraqê rola navbeynkariyê û pêşkêşkirina garantiyên siyasî listiye, piştî ku bijardeyên HSDê kêmkirî bûn û zehmet bû ku bi tenê bi Şam û Tîrkiyeyê re danûstandinan bike. Ev nayê wateya hebûna peymanê aşkere û yekgirtî di navbera hemû aliyan de, lê tora fişar û navbeynkariyên herêmî yên li dora peymanê eşkere dike.

Her wiha her biryareke vekîşînê an yekbûnê garantî nake ku hemû endamên PKKê bi heman rengî pabend bin. Di qonaxên berê de komên di nav partiyê de derketin ku vekîşîn red kirin an berdewamiya berxwedanê hilbijartin, an pabendî bijardeyên siyasî yên partiyê nebûn; ev berxwedan dibe ku ji aliyê leşkerî ve sînordar be, lê xwedî nirxekî sembolîk û siyasî ye ku partî dikare bi kar bîne.

10. Bîra Dîrokî û Qeyrana Baweriyê

Di bîra kurdan de «Peymana Neteweyî» (Mîsaq-i Millî) heye ku tê de hin eşîrên kurdî di dema Şerê Rizgariyê û damezrandina komarê de li kêleka Tevgera Kemalîst cih girtin, piştî dewlet ji gotara şîrîkatiyê vekîşîya û berê xwe da neteweperestiyeke navendî ku taybetmendîya kurdî înkâr kir. Tevî cudahiyên dîrokî di şîrovekirina soz û têgihîştinên wê qonaxê de, di nav gelek kurdan de hestek çêbû ku wan beşdarî avakirina dewletê kir lê paşê ji pênaseya wê ya fermî hatin derxistin.

Her wiha hilweşîna pêvajoya aştiyê di navbera 2013 û 2015an de tirsên dubarebûna tecrubeyê zêde dike. Ji ber vê yekê, daxuyanî an lihevkerinên devkî têrê nakin ku kolana kurdî bawer bike ku devberdana ji çekan dê bi guherîneke siyasî ya rasteqîn re were pêşwazîkirin.

Beşek ji kurdan hîs dikin ku pêvajoya niha dişîbihe mercên ku li ser aliyekî ku şer wînda kiriye tene ferzîkirin, her çend bi fermî wek teslîmiyet nehatibe ragihandin. Tiştê ku ji aliyê kurdî tê xwestin zelal û lezgîn e: hilweşandina rêxistinê, radestkirina çekan, û pejirandina mekanîzmayên kontrolê. Lê pabendbûnên dewletê yên têkildarî naskirin, maf û reformên siyasî hîn jî nezelal in an hatine taloqkirin.

11. Mercên Naskirina Rasteqîn

Naskirina kurdan tenê wek welatîyên takekesî an girseyek mirovî di nav komarê de têrê nake. Tiştê pêwîst ew e ku wek civakeke dîrokî ya xwedî nasname, ziman, çand û hebûna erdnîgarî werin naskirin.

Heta niha, gotara fermî an qanûna nû negihîştiye vê astê. Dewlet hîn jî xwe ji bikaranîna peyvên wekî «Doza Kurdî» û «Kurdistan» di qada siyasî ya fermî de diparêze, û naskirineke destûrî ya eşkere bi nasnameya kurdî û mafên wê yên komî pêk nehatiye.

Aştîya mayînde pêdivî bi lêkolîneke zelal li ser naskirina destûrî ya nasnameya kurdî, misogerkirina mafên çandî-civakî, aborî û siyasî, parastina xebata siyasî ya aştîyane, û rêzgirtina li rêveberiyên xwecihî yên hîlbijartî heye.

Her wiha divê xweserî yan nenavendîbûn wek tabûyên siyasî nemînin. Tîrkiye di esasê xwe de dewleteke ne pir tund a navendî ye, û berfirehkirina desthilatên rêveberiyên xwecihî dikare bibe amûrek ji bo xurtkirina yekîtiya dewletê, ne gaveke bixweber ber bi parçebûnê ve. Daxwaza rêveberîyeke berfireh a xwecihî an xweseriyê divê wek hevwatera cudabûnê neyê dîtin heger di çarçoveya destûrî de di nav sînora serweriya dewletê de were rêxistinkirin.

12. Aborî û Dadmendiya Xwecihî

Bakurê Kurdistanê (Rojhilat û Başûrê Rojhilatê Tîrkiyeyê) bi dehsalan e li gorî herêmên rojava ji ber newekheviya aborî û geşedanê dikişîne. Berdewamiya pevçûnê, polîtîkayên navendî, û kêmbûna beşdariya xelkê deverê di biryardanê de bûne sedema kûrkirina van cudahiyan. Her wiha paketên teşwîqa aborî dema ku wek alternatîfa reforma siyasî û civakî hatin pêşkêşkirin, encamên mayînde bi dest nexistin.

Ji ber vê yekê, her lihevkirineke cidî pêdivî bi bernamayeke aborî ya demdirêj heye ku rêveberiyên xwecihî, civaka sîvîl, karsaz û şênîyên herêmê di dîzaynkirina wê de beşdar bin. Aştî tenê nayê watera rawestandina agirbestê, lê tê watera kêmkirina cudahiyan di perwerde, tenduristî, binesazî, derfetên kar û veberhênanê de jî. Bêyî dadmendiya aborî dibe ku marjînkirin berdewam bike her çend rêxistina çekdar bi dawî bibe jî.

13. Ezmûnên Piştî Çekberdanê

Qanûn derfeteke rasteqîn ji bo kêmkirina tundiyê û veğerandina bi hezaran kesan bo jiyana sîvîl nîşan dide. Lê çekberdan bixweber nabe aştî. Ezmûnên pratîkî di van xalan de xwe nîşan didin:

1. **Zelaliya Qanûnî:** Garantîyên pîvandî û mekanîzmayeke piştrastkirinê ya serbixwe û têgihîştî, ne rêgezên ku li gorî şîroveya îdarî biguherin.
2. **Qada Siyasî:** Parastina beşdarbûn, derbirîn û hevrikiya siyasî ya aştîyane, û dûrxistina çalakiya kurdî ji gumanbariya ewlehiyê.
3. **Dosyaya Girtiyan û Ocalan:** Çareserkirina dozên ku bi tundiyê ve ne girêdayî ne di çarçoveya rêyeke zelal a qanûnî û siyasî de.
4. **Mafên Destûrî û Çandî:** Naskirina ziman û nasnameyê û garantîkirina perwerde, çand û nûnertiya siyasî.
5. **Rêveberiya Xwecihî û Aborî:** Berfirehkirina desthilatên rêveberiyên hîlbijartî û girêdana aştîyê bi bernamayeke geşepêdanê ya demdirêj ve.
6. **Hevgirtina Herêmî:** Rêlibergirtina bikaranîna dosyaya kurdî ji bo rewakirina destwerdanên berdewam li Iraq û Sûriyeyê, û berçavgirtina berjewendiyên Herêma Kurdistanê û Rojava.

14. Helwest û Berjewendiyên Aliyan

Hikûmeta Tirkîyeyê ji pêgehekê dikeve nav pêvajoyê ku giranî dide serwerî, ewlehî û rêlibergirtina vegera êrîşan. Ew mekanîzmayeke di bin kontrolê de dixwaze, ne peymanek ku naskirineke siyasî ya wekhev bi dewletê re bide partiyê. Li hember vê, aliyê kurdî dixwaze ku çekberdan veguhere naskirina mafan û qadeke siyasî ku garantî bike zilm di bin sernavên nû de dubare nebe.

Partiya Wekhevî û Demokrasiya Gelan (DEM Partî) hewl dide rola xwe wek pireke siyasî di navbera Ocalan, hikûmet û kolana kurdî de biparêze, lê di jîngeheke hîlbijartinê û dadwerî ya pir dijwar de dixebite. HSD û rêveberiya Rojava di bin fişareke cuda de tevdigerin: parastina qada herî mezin a gengaz ji rêveberiya xwecihî, rêlibergirtina vegera şer, û muzakereya bi Şamê re ji pozîsyoneke ku lawaztir nebe.

Herêma Kurdistanê li hevsengiyê zehmet digere di navbera parastina mafên kurdan li Rojavayê Kurdistanê û têkiliyên xwe bi Enqere û Bexdayê re, û di navbera parastina ewlehiya xwe ya navxweyî û berjewendiyên aborî de. Mayîna partiyê li ser xaka wê wê dixê bin zexta Tirkî û Iraqî, lê rola navbeynkariyê dibe ku bihêle bandora herêmî ya kurdî biparêze û xwe ji şerekî berfirehtir dûr bixe.

15. Senaryoyên Pêkan

- **Senaryoya Yekem (Lihevkirineke Gav bi Gav):** Partî pabendî çekberdanê dibe, û dewlet bi gavên qanûnî û siyasî yên li pey hev ku azadî, maf û nenavendîbûnê li xwe digirin bersiv dide. Ev senaryo pêdivî bi mekanîzmayeke piştrastkirinê ya hevpar, rojnivîseke aşkere, û parastina pêvajoyê ji guherînên hîlbijartinê heye.
- **Senaryoya Duyem (Rêveberiyê Ewlehiyê ya Serkeftî di Maweya Kurt de):** Tundî kêmtir dibe û hejmarek ji endaman vedigerin jiyana sîvîl, lê reforma siyasî çênabe. Ev senaryo dibe ku biîstîqrar xuya bike, lê sedemên pevçûnê li cihê xwe dihêle û vegera qeyranê di yekem hejandina navxweyî an herêmî de gengaz dike.
- **Senaryoya Sêyem (Hilweşîneke Bêrêxistin):** Komên di nav partiyê de lihevkerinê red dikin, yan rêkeftinên entegrasyonê li Sûriyeyê têk diçin, yan hikûmet nezelaliya qanûnî li dijî çalakiya kurdî bi kar tîne. Di vê rewşê de dibe ku şiyana navendî ya partiyê paşve biçê, lê formên nû yên berxwedanê an protestoya siyasî derkevin holê.

Pêşbînîkirina her yek ji van senaryoyan bi sê guherbaran ve girêdayî ye: zelaliya berdêla siyasî, şiyana hikûmetê di kontrolkirina dezgeh û saziyên xwe yên dadwerî de, û şiyana hêzên kurdî di parastina nûnertiyeke sîvîl a yekbûyî de ku dewlet wê venegere qada ewlehiyê.

Encam û Pêşniyar

Nîşaneyên berdest di qonaxa niha de giraniyê didin aliyê «Rêveberiya Ewlehiyê» li ser «Lihevkirina Siyasî». Dewletê destkefta xwe ya herî zelal bi dest xistiye—bidawîkirina gefa çekdarî û guherandina jîngeha herêmî ya li dora xwe—beriya ku pabendî berdêleke siyasî ya bi dem û qanûnê diyarkirî bibe. Ev nayê wê wateyê ku qanûn ne girîng e, an gihîştina aştiyê ne pêkan e, lê tê wê wateyê ku wateya qanûnê dê bi wan gavên ku li pey wê tên were diyarkirin.

Ev hevsengî dikare were guhertin bi rêya zagonsaziyeke nû li ser ziman û perwerdeya kurdî, guherandineke rasteqîn a qanûna têkoşîna li dijî terorê ku qada çalakiya siyasî ya aştiyane berfireh bike, tevgerê berbiçav di dosyaya Ocalan û girtiyan de, û bernameyê pêkan a nenavendîbûn û geşepêdana aborî. Nebûna van gavan dê were wê wateyê ku qanûn asta herî bilind a tiştê ku dewlet dixwaze pêşkêş bike ye, ne bingehek ji bo lihevkirineke berfirehtir.

Pênc Gavên Pêşniyarkirî Ji Bo Veguherîna Pêvajoyê bo Siyaseteke Aşitîyê ya Mayînde:

1. Avakirina desteyeke serbixwe ya piştrastkirinê ku nûnerên parlamento, dadwerî û civaka sîvîl li xwe bigire.
2. Weşandina şefaf a pîvanên sûdwegirtina ji qanûnê û biryarên pêwendîdar.
3. Vekirina rêyeke serbixwe ya parlamentoyê ji bo nîqaşkirina mafên destûrî û çandî.
4. Parastina şaredarî û rêveberiyên xwecihî yên hîlbijartî ji dûrxistina keyfî (qeyûman).
5. Girêdana kêmkirina lêçûnên leşkerî bi bernameyeke geşepêdanê ya askere ji bo herêmên ku ji şer zirar dîtine.

Her wiha divê digel van gavan mekanîzmayeke herêmî ya diyalogê bi Bexda, Hewlêr û Şamê re hebe, da ku hilweşandina partiyê li Tirkîyeyê nebe sedema veguhestina qeyranê bo ser sînorên din.

Pîrs êdî ne ew e ka qanûna çekberdanê girîng e yan na. Pîrs ew e ka gelo Tirkîye dê wê wekî destpêka rêyeke li ser bingeha naskirin, lihevkerin û dadmendiyê bibîne, yan wekî dawiya pêvajoyê hema ku çekberdan bi dest xist û ewlehiya xwe ya navxweyî û herêmî xurt kir.

Çavkaniyên Bijartî

1. **Ajansa Anadoluyê (Anadolu Agency)** — Weşandina qanûna «Bihêzkirina Piştewaniya Neteweyî û Yekxistina Civakî». https://www.aa.com.tr/en/turkiye/turkish-law-on-terror-free-turkiye-process-published-in-official-gazette/4030048(https://www.aa.com.tr/en/turkiye/turkish-law-on-terror-free-turkiye-process-published-in-official-gazette/4030048)
2. **Associated Press** — Îmzekirina qanûnê û encamên wê yên bimerç. https://apnews.com/article/c42dcbcd10bbbf6c6ce954b8a46f2225(https://apnews.com/article/c42dcbcd10bbbf6c6ce954b8a46f2225)
3. **Reuters** — Projeya ji nû ve entegrekirina çekdarên partiyê. https://www.reutersconnect.com/item/turkey-unveils-draft-law-to-reintegrate-pkk-militants-achieve-peace/dGFnOnJldXRlcnMuY29tLDIwMjY6bmV3c21sX1ZBMzQzNjA1MDgyMDI2UlAx(https://www.reutersconnect.com/item/turkey-unveils-draft-law-to-reintegrate-pkk-militants-achieve-peace/dGFnOnJldXRlcnMuY29tLDIwMjY6bmV3c21sX1ZBMzQzNjA1MDgyMDI2UlAx)
4. **Reuters** — Girtina Şaredarê Stenbolê Ekrem Îmamoglu. https://www.investing.com/news/world-news/turkey-jails-istanbul-mayor-before-trial-stoking-opposition-anger-3943116(https://www.investing.com/news/world-news/turkey-jails-istanbul-mayor-before-trial-stoking-opposition-anger-3943116)
5. **Le Monde** — Lihevkirina Şam û HSDê û rola Herêma Kurdistanê. https://www.lemonde.fr/en/international/article/2026/01/31/syria-s-government-reaches-agreement-with-kurds-of-rojava_6750006_4.html(https://www.lemonde.fr/en/international/article/2026/01/31/syria-s-government-reaches-agreement-with-kurds-of-rojava_6750006_4.html)
6. **Associated Press** — Yekxistina HSDê di nav saziyên dewleta Sûriyeyê de. https://apnews.com/article/be92ab0aa2f3cc111a5a8a4740fc213a(https://apnews.com/article/be92ab0aa2f3cc111a5a8a4740fc213a)
7. **Al Jazeera** — Daxuyaniya hilweşandina partiyê û rêzeya bûyeran. https://www.aljazeera.com/news/2025/5/13/kurdish-leader-ocalan-told-the-pkk-to-disband-it-did-heres-what-to-know(https://www.aljazeera.com/news/2025/5/13/kurdish-leader-ocalan-told-the-pkk-to-disband-it-did-heres-what-to-know)